

Вікторія Поперечнюк

ДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА – ІНФОРМАЦІЇ ТА ЗНАНЬ

At the present stage of development of the global information society the issue of intellectualization of society becomes especially relevant. The article outlines and analyzes the range of issues related to general tools of intellectualization of society as information and knowledge on the theoretical and applied research levels. The article also gives reasons for the necessity to review and consolidate their legal definitions, explores the nature and the basic essence of the specified categories, as well as their role and position in the implementation process of intellectualization of society. The basic vectors of solving these problems are proposed.

В умовах побудови орієнтованого на розвиток інформаційного суспільства, інформація та знання стають стратегічно важливими ресурсами, доступ до яких дасть можливість докорінно змінити соціальні, економічні, політичні відносини в середині держави так і далеко за її межами. Країни які раніше не мали великого запасу корисних копалин, та були одними із найбільш бідніших, на сьогоднішній день, можуть стати головними гравцями на міжнародній арені, і все завдяки лише інформації та знанням примноженими на людський капітал. Тому і не дивно, що Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» ключовою метою ставить надання кожному можливість вільного доступу, користування та обміну інформацією та знаннями, що в майбутньому сприятиме створенню та накопиченню нової інформації та знань¹.

Ключовим процесом, що створить умови для вільного доступу та використання інформації з метою задоволення потреб людини, вважається інформатизація, адже, відповідно до ст. 5 Закону України «Про Національну програму інформатизації» її головна мета полягає у «...створенні усіх необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави»². Однак, такий підхід не

¹ Закон про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки 2007 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>> (2014, листопад, 01).

² Закон про національну програму інформатизації 1998 (Верховна рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>

відображає об'єктивну суть нової соціально-економічної формації та не принесе очікуваних результатів.

Конструктивним вирішенням даної проблеми, на думку автора може стати *інтелектуалізація суспільства* як сукупність організаційних, правових, економічних, політичних, соціальних, культурних заходів як державних, так і не державних інституцій, спрямованих на підвищення загального рівня освіченості, розумового, творчого, наукового, культурного та духовного потенціалу людини і суспільства, що реалізується за допомогою поширення та популяризації ІКТ, а також їх якісного контентного наповнення та є основою для гармонійного, різностороннього розвитку особистості, формування у неї критичного мислення та спонукання до пізнавальних процесів навколишньої дійсності.

Основними засобами інтелектуалізації суспільства, як і розбудови інформаційного суспільства є інформація та знання. Проте, єдиного підходу щодо тлумачення дефініції «інформація» як на законодавчому так і теоретичному рівнях немає, а поняття знання хоч часто зустрічається в законодавчих та підзаконних актах, що стосуються побудови інформаційного суспільства, взагалі не визначається.

Враховуючи вищезазначене, мета статті полягає в аналізі теоретико-методологічних та законодавчих підходів до визначення поняття «інформація» та «знання», як основних засобів інтелектуалізації суспільства, а також дослідженні особливостей реалізації указанного процесу даними засобами.

Дослідженням зазначеної проблематики займалися такі українські та зарубіжні вчені: І. Арістова, В. Гітт, В. Геець, О. Дзьобань, Д. Дюжев, О. Золотар, В. Іноземцев, В. Брижко, М. Кастельс, А. Коллоднюк, С. Кудрявцева, Г. Новицький, Н. Пархоменко, М. Пашкевич, В. Пилипчук, А. Ракітов, Н. Савінова, Е. Тоффлер, В. Фурашев, В. Цимбалюк и др.

Під час аналізу законодавчої бази з'ясувалось, що тлумачення поняття «інформація» міститься у близько 200-х нормативно-правових актах, проте інтерпретація даного поняття, практично у всіх актах, різниться. З цього приводу В. Брижко зазначає, що універсального визначення інформації, апріорі, не існує та існувати не може, кожне визначення є вірним для певної галузі, у чому і полягає його специфіка¹.

show/74/98- %D0 %B2 %D1 %80> (2014, листопад, 01).

¹ Брижко, В.М. (2009). *Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин*. Київ.: ТОВ «ПанТот», 121.

Рациональність такої позиції є безперечною, і якщо виходити з неї, то кожна сфера суспільних відносин, а також нормативно-правові акти які її регулюють повинні закріплювати власне визначення даного поняття, де воно використовується. Але квінтесенція поняття «інформація» повинна бути закріплена у спеціальному законі, і вже потім знаходити своє продовження в інших нормативно-правових актах. Таким законом на сьогоднішній день є Закон України «Про інформацію», який визначає інформацію як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді¹. Цілком поділяючи позицію В. Фурашева, що дане тлумачення поняття «інформація» повною мірою не відбиває сутності та соціальної значимості даного поняття, воно має технологічний характер і застосовується з метою спрощення та зручності подальшої побудови, розвитку і регламентації інформаційних відносин².

Аналізуючи запропоновані тлумачення поняття «інформація» у різних законодавчих актах їх умовно можна розкласти на дві складових: форму і зміст³. Проте, на разі питання змісту представлених відомосте і даних деделі частіше зводиться до змісту, нівелюючи їх формою, як вважає О. Золотар, інформація не залежить від форми та способу її представлення⁴. Враховуючи вищезазначене пропонується, як загальна дефініція до законодавчого визначення поняття «інформація», взяти за основу запропоноване у Законі Республіки Білорусь «Об информации, информатизации и защите информации», що знаходить продовження у інших нормативно-правових актах, і розглядається як відомості та/або дані незалежно від форми їх представлення⁵. Зазначене поняття, на переконання автора, має

¹ Закон про інформацію 1992 (Відомості Верховної Ради України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>> (2014, листопад, 01).

² Фурашев, В.М. (2012). Питання законодавчого визначення понятійно-категорійного апарату у сфері інформаційної безпеки. *Київ: Інформація і право*, 1(4), 51.

³ Дзьобань, О.П. (2013). *Філософія інформаційного права: світоглядні й загально-теоретичні засади*. Харків: Майдан, 21.

⁴ Золотар, О.О. Правова охорона як складова інформаційної безпеки цивільної авіації. *Офіційний сайт Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського*. <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=>> (2014, вересень, 21).

⁵ Закон об информации, информатизации и защите информации 2008 (Палата представителів). *Національний правовий Інтернет-портал Республіки*

достатньо широке визначення та може варіюватись в залежності від тієї чи іншої сфери суспільних відносин.

Не менш «цікава» ситуація існує навколо законодавчого тлумачення поняття «знання», зокрема, воно зустрічається доволі часто у нормативно-правових-актах, що регулюють питання розбудови інформаційного суспільства, але жодним чином дане поняття у них не тлумачиться. Єдиним актом який дає визначення «знання» є наказ МОЗ України «Про внесення змін та доповнень до Рекомендацій щодо розроблення навчальних програм навчальних дисциплін»: «знання – категорія, яка відбиває зв'язок між пізнавальною і практичною діяльністю людини. Знання виявляються в системі понять, суджень, уявлень та образів, орієнтовних основ дій тощо, яка має певний обсяг і якість. Знання можливо ідентифікувати тільки за умови їх проявлення у вигляді умінь виконувати відповідні розумові або фізичні дії»¹.

Отже, виходячи із вище запропонованого визначення та враховуючи низку наукових підходів до тлумачення даного поняття, пропонується наступна дефініція: знання – це результат пізнавальної діяльності людини, спрямований на її особистісний розвиток, що становить особистісну та соціальну цінність у випадку їх застосування та практичної реалізації.

Пізнавальна діяльність людини у своїй основі має інформаційну складову, яка є привалюючою, адже вона ґрунтується на збиранні, отриманні, осмисленні інформації безпосередньо людиною. Отримавши нову інформацію, в наслідок мисленневих процесів інформація перетворюється на знання. На основі отриманих знань людина здатна до продукування нової інформації, інтерпретуючи об'єктивні дані та вже наявні знання за допомогою власних інтелектуальних здібностей.

Підтримуючи низку наукових позицій варто зазначити, що знання є довершеною формою інформації². Тобто, подібно до енергії,

Беларусь. <<http://pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=h10800455&p2={NRPA}>> (2014, апареля, 14).

¹ Наказ про внесення змін та доповнень до Рекомендацій щодо розроблення навчальних програм навчальних дисциплін 2004 (Міністерство охорони здоров'я України). Веб-сайт Ліга: Закон. <<http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=3513>> (2014, жовтня, 30).

² Ракитов, А.И. (1991). *Философия компьютерной революции*. Москва: Политиздат; Савінова Н.А. (2012) *Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: теоретичні та практичні аспекти*. Київ: ТОВ.

інформація нікуди не дівається, та нізвідки не береться, вона лише переходить з одного її виду в інший, тим самим лише примножується, що розкриває перед людиною нові можливості¹.

Але для того, щоб знання стали інформацією та вважалися суспільним надбанням, вони мають відійти від своєї первинної (символьної) форми та/або бути зафіксованими на матеріальному носії². Отримуючи певну форму об'єктивного вираження, інформація та знання стають доступними оточуючим та можуть вважатися результатами інтелектуальної діяльності людини. Але змістовне наповнення результатів інтелектуальної діяльності буде виконувати інформативну функцію (як інформація), що внаслідок сприйняття та осмислення її людиною може перетворитись у знання. У цьому аспекті варто зважати, що не будь-яка інформація є знанням, а ось знання, у свою чергу, можуть слугувати основою для нових результатів інтелектуальної діяльності людини.

Зокрема, як зазначають члени авторського колективу монографії «Е-майбутнє та інформаційне право» інформацію можна вважати об'єктом інтелектуальної власності, якщо вона відповідає критеріям патентоспроможності (за патентним правом) або входить до кола об'єктів, що охороняються за авторським правом³.

Отже, результати інтелектуальної власності можна розглядати як знання, а також як інформацію (по відношенню до реципієнтів) що має матеріальний вираз. Проте примітно, що інформація існує у суспільстві незалежно від суб'єкта вона є об'єктивним явищем суспільної дійсності. Знання є суб'єктивною формою та не може існувати окремо від людини. Отже, в цьому випадку, здійснюється перетворення одного об'єкту суспільних відносин в інший, що проходить по колу та відбувається постійно.

Визначення поняття інформації та знання у науковій та теоретичній площинах, залишається не єдиною проблемою. На разі, існує низка проблем щодо реалізації практичних напрацювань у сфері інтелектуалізації суспільства та забезпечення доступу населення до зазначених засобів.

Конституція України забезпечує право кожної людини вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію

¹ Брижко, В., Цимбалюк, В., Швець, М., Коваль, М., Базанов, Ю. (2006). *Е-майбутнє та інформаційне право*. Київ: НДЦПІ АПрН України.

² Гуменчук, А.В. (2010). Віртуальні властивості інформації як феномена культури. *Київ: Питання культурології: зб. наук. пр.*, 26, 28.

³ Брижко, В., Цимбалюк, В., Швець, М., Коваль, М., Базанов, Ю. (2006). *Е-майбутнє та інформаційне право*. Київ: НДЦПІ АПрН України, 127.

усно, письмово або в інший спосіб – на власний вибір¹. Право на знання, не так чітко закріплене в Основному законі, але якщо виходити з того, що знання є довершеною формою інформації, по право на інформацію гіпотетично можна вважати і правом на знання. Крім того, ст. 53 Конституції передбачає право на освіту², а змістом самої освіти є система *знань*, умінь та навичок.³ Отже, право на інформації безпосередньо визначене в Основному Законі, а право на знання, опосередковано, але це не дає підстав вважати що право на знання не передбачено у даному законодавчому акті, в принципі.

У зв'язку з цим, предметно хотілося б акцентувати увагу на деяких проблемах, що пов'язані із практичною реалізацією прав на інформації і знань як основних засобів інтелектуалізації суспільства, що як наслідок гальмує, практично усі, суспільні та державотворчі, а також правотворчі процеси.

По-перше, знання та інформація у силу суб'єктивних характеристик їх споживачів зосереджуються лише у відносно вузького кола людей⁴. Перш за все, це пов'язано з інформатизацією та комп'ютеризацією населення. За даними підготовленими Міжнародним союзом електрозв'язку (МСЕ) та ЮНЕСКО «The State of Broadband 2013: Universalizing Broadband» Україна опинилася на 109 місці (з 192 країн) у рейтингу країн за рівнем використання Інтернету, зокрема, доступ до мережі в країні мають 33,7 % осіб⁵, а відповідно до звіту «Вимір інформаційного суспільства» Міжнародного Союзу Електрозв'язку (МСЕ) ООН, Україна посідає 68 місце (з 157 країн) у світі з розвитку ІКТ⁶, а також 75 позицію індексу мережевої

¹ Конституція України, ст. 34, р. 2 (1996) (Верховна рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> (2014, листопад, 03).

² Конституція України, ст. 53, р. 2 (1996) (Верховна рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>> (2014, листопад, 03).

³ Закон України Про вищу освіту 2014 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>> (2014, листопад, 01).

⁴ Зубчинська, Н.М. (2011). Інтелектуалізація праці на робочому місці промислового підприємства. Харків: Бізнес інформ, 7-2011, 107-108.

⁵ The State of Broadband 2013: Universalizing Broadband A report by the Broadband Commission September 2013. *Broadband Commission for Digital Development*. <<http://www.broadbandcommission.org/documents/bb-annualreport2013.pdf>. > (2014, березень, 20).

⁶ Україна посідає 68 місце в рейтингу ІКТ. Офіційний сайт Укрінформ. <http://www.ukrinform.ua/ukr/news/ukrainina_posidaie_68_mistse_v_reytingu_ikt_1871948> (2014, лютого, 12).

готовності¹, це і не дивно, адже Україна ніколи не була лідером у світі по розвитку інформаційних та інформаційно-комунікаційних технологій, крім того, ІКТ досі залишаються недоступними для значної кількості українців, в наслідок своєї високої ціни.

По-друге, існують об'єктивні проблеми даного процесу, що полягають у низькій якості та безпечності інформаційних продуктів². Окрім того, рівень інформаційної представленості України в медіа просторі є низьким, а присутність в Інтернеті україномовних інформаційних ресурсів – недостатня³. Проте, Україна має досить великий потенціал (за даними Human Development Report 2014) та посідає 84 місце у показниках рівня людського розвитку, зокрема вони включають: середню очікувану тривалість життя, рівень освіченості дорослого населення (включаючи початкову, середню та вищу освіту) та ВВП⁴. Варто зазначити, що Україна має високий рівень грамотності дорослого населення, що становить 99,7 %⁵. Експерти називають Україну країною з високим рівнем потенціалу, зокрема це досить високий показник, але він не відповідає реальним можливостям⁶.

Окреслені проблеми значним чином обмежують можливість українців реалізувати своє право на інформацію та знання, а також повноцінно реалізувати власний потенціал та покращити рівень життя та становище в суспільстві.

Перший блок проблем можна вирішити за умов повномасштабної реалізації Національної програми інформатизації, при цьому напрацювання та механізми існують. Вирішення проблем другого блоку вимагають принципово нових підходів та напрацювань механізмів інтелектуалізації суспільства.

¹ Індекс мережевої готовності. *Конкурентна Україна*. <http://competitiveukraine.org/uploadfiles/reports/files/ukraine_inthe_world_2013_ukr_web_part2_3_network.pdf> (2014, лютого, 12).

² Конач, В.К. (2013). *Національний інформаційний простір України: проблеми формування та державного регулювання*. Київ: НІСД.

³ *Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні 2005* (Верховна рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 15, 131.

⁴ *Human development report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*. <<http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>> (2014, лютого, 13).

⁵ Індекс мережевої готовності. *Конкурентна Україна*. <http://competitiveukraine.org/uploadfiles/reports/files/ukraine_inthe_world_2013_ukr_web_part2_3_network.pdf> (2014, лютого, 12).

⁶ *Human development report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*. <<http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>> (2014, лютого, 13).

Для ефективної реалізації інтелектуалізації суспільства запропоновано, децю не стандартний, проте, дієвий підхід, що ґрунтується на особистісно орієнтованому підході, що має бути наскрізним. Його головним завданням на всіх рівнях є забезпечення мотивації до саморозвитку, самоосвіти, підвищення власного культурного та інтелектуального потенціалу. Адже, за допомогою інтелектуалізації окремо кожної людини, можливо дійсно досягти інтелектуалізації суспільства. При цьому, механізми проведення інтелектуалізації суспільства мають в себе включати як створення зовнішніх стимулів з боку держави так і формування внутрішніх (особистісних) мотивів до інтелектуального та особистісного розвитку та вдосконалення.

На основі вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Знання та інформація є основними складовими інтелектуалізації суспільства, вони нерозривно пов'язані між собою та мають взаємозалежний зв'язок, що значним чином впливає на подальший розвиток людства.

Знання є якісно новою довершеною формою інформації, адже містять осмислене узагальнення людського досвіду. При цьому отримавши матеріальну форму вираження знання, для суспільства набувають інформаційного змісту, тобто знання є суб'єктивною формою інформації, та не мають настільки універсального характеру як остання. Але інформація, у певних випадках, має деструктивний вплив на особистість, а іноді вона є просто «непотрібною» суб'єкту («інформаційний шум», «інформаційне сміття»), що не можна сказати про знання.

Для вирішення зазначених проблем, запропоновано на законодавчому рівні переглянути тлумачення поняття «інформація», що полегшить регулювання суспільних відносин, а також правотворчу та правозастосовну діяльність, а отже і підвищить якість інформаційного законодавства. Окрім того, варто переосмислити підхід до розуміння та тлумачення поняття знання, вивівши його із площини теоретичних досліджень у законодавче поле, закріпивши його визначення у відповідних нормативно-правових актах.

Проблеми пов'язані з інформацією та знаннями що мають практичний характер можна вирішити шляхом повномасштабної реалізації програми інформатизації, у поєднанні із запровадженням процесу інтелектуалізації суспільства на державному та національному рівнях. Першим кроком до інтелектуалізації суспільства є розробка та запровадження Концепції програми інтелектуалізації суспільства в Україні.

При проведенні інтелектуалізації суспільства в Україні запропоновано 4 базових етапи: законодавче закріплення даного процесу, запровадження організаційних заходів, що пов'язані із підвищенням рівня освіченості та інтелектуального розвитку (запровадження освітніх програм), поглиблення та розгалуження системи заходів спрямованих на підвищення комп'ютерної грамотності населення, підвищення рівня інформаційної культури населення.

Висловлені автором висновки та пропозиції не вичерпують даної проблематики, а лише підкреслюють її гостроту та актуальність, як для юридичних так і для суміжних наук, а також акцентують увагу на значимості цього питання для розбудови інформаційного суспільства.